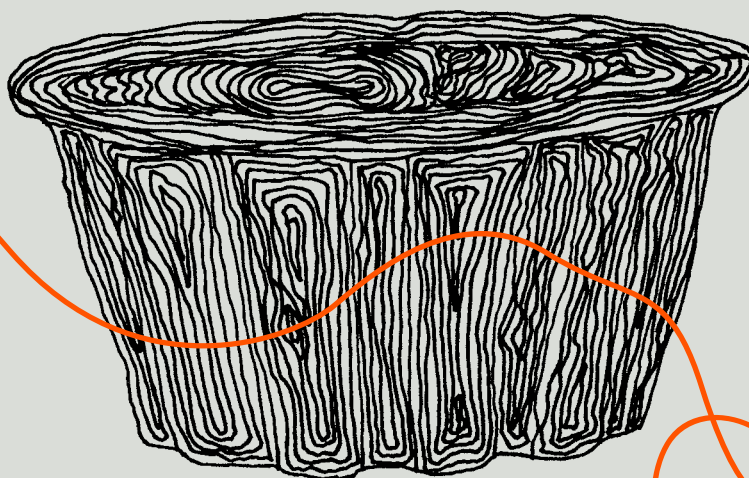
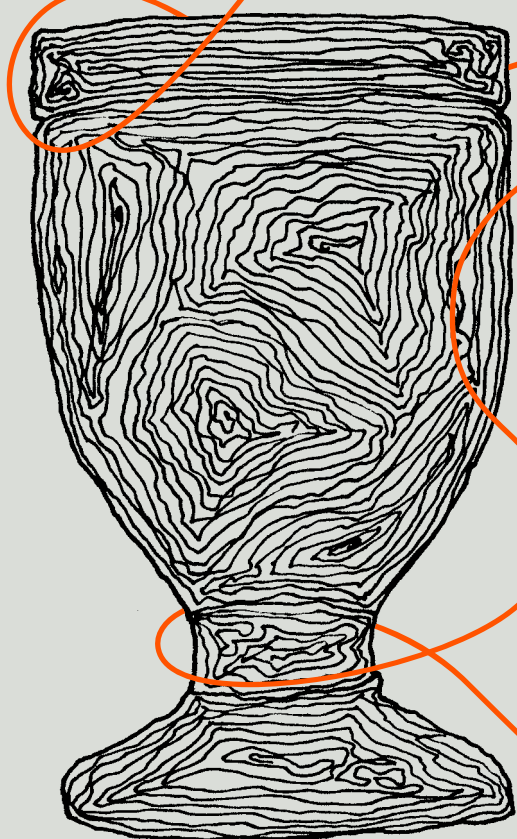
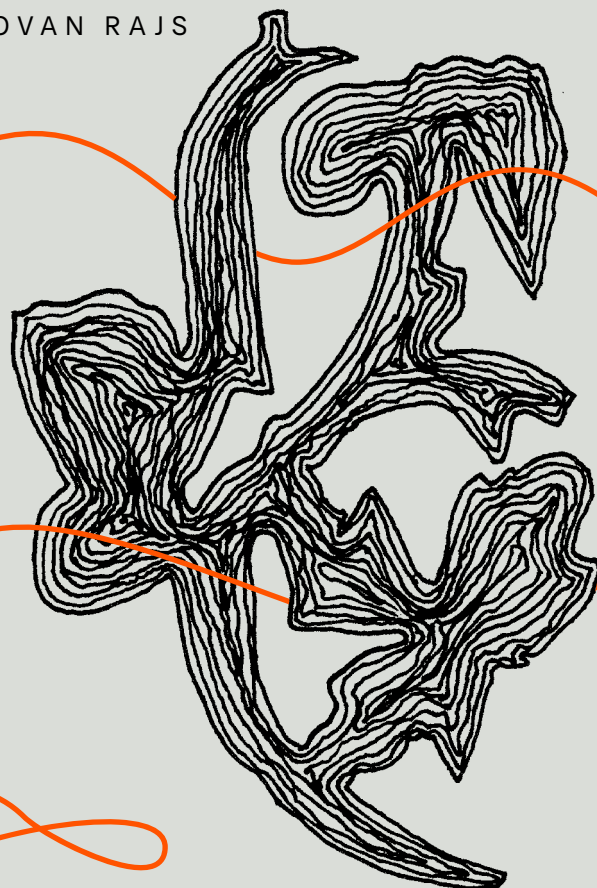

DINA RAJS & JOVAN RAJS

TING SOM BÄR VÅRA MINNEN

LÄRARHANDLEDNING FRAMTAGEN AV ANNE-MARIE KÖRLING

DINA RAJS & JOVAN RAJS
FÖRFATTARE TILL BOKEN TING SOM
BÄR VÅRA MINNEN.

Resurser

BOKENS UPPLÄGG

Denna handledning innehåller material för lärare att använda till elever i gymnasieskolan. Den behandlar handlingen i boken med hjälp av både gruppövningar och individuella reflektioner och tanken är att inspirera till kritiskt tänkande och stärka elevernas empatiska förmågor.

DIGITALT MATERIAL

Till vissa övningar finns det framtaget digitalt material. En symbol kommer indikera var dessa är i handledningen. Det kommer även finnas knappar med länkar till ljudfilerna på respektive övning, men om du har en fysisk version av handledningen kan du använda QR-koden nedan för att få tillgång till materialet.

SYMBOLER

Dessa symboler kommer indikera olika sorters aktiviteter, olika ljudklipp eller om det finns digitalt material tillgängligt på hemsidan

LÄSNING

SKRIVÖVNING

DISKUSION

REFLEKTION

DIGITALT
MATERIAL

Inledning

SYFTE

Dina och Jovan Rajs. Lite visste jag om dem. De som överlevde. De som kan berätta för oss. Dem vi ännu kan lyssna till. De som fortsatt kan berätta. De som överlevde Förintelsen. De som kom att leva i Sverige. De som skrivit flera böcker för att säkerställa att källor till minnen kan fortsätta att finnas. Vi måste minnas. Vi får inte glömma.

Jag, som skriver denna lärarhandledning, delar inte levnadsöde med författarna till boken Ting som bär våra minnen. Jag föddes efter andra världskriget slut. Det var en tid då det blomstrade. Så sa man. De som sa att det blomstrade hade alla erfarenheter av andra världskriget. De hade genomlevt det, inte överlevt det. Min mamma genomlevde det tillsammans med sina föräldrar och fyra syskon. När freden lyste då kom det också att blomstra.

Då tog uppbyggnaden fart, allt blommade och frodades och folkhemmet restes och befästes. Det byggdes för hopp och liv. För det kommande. Att leva syntes gott. Ekonomin god. Tingen fanns i överflöd. Det gick att handla, införskaffa och samla på sig. Samhället byggdes för gemenskap. Bibliotek, folktandvård och daghem. Jag läste Anne Franks dagbok, den fanns i biblioteket i det förortscentrum som var nytt. Böckerna utgjorde en viktig länk mellan det som var och det som blev.

Vi får inte glömma. Vi får heller inte förringa, förvanska eller göra om historien. Vi måste lära oss om den, förstå den och dra lärdomar för det kommande som vi därmed kan förhindra. Att kunna något om gångna tider är också att titta framåt. Genom att kunna och förstå kan vi också förhindra, ta andra vägar och se människan i människan. Inte göra om. Inte fjärma. Utan lära och försöka förstå. Unga måste få veta för att lära sig och genom det de möter också kunna minnas. De minns inte om vi inte berättar. De måste få berättelserna för att bli vetgiriga och kunskapssökande. Vi måste komma nära källorna, så som Dina och Jovan Rajs kommer oss nära. Vi kommer nära källorna, kan bli berörda, ges möjlighet att förstå, relatera och tänka.

FÖRINTELSEN OCH ÖVERLEVNADEN

Bokens titel *Ting som bär våra minnen* har undertiteln . Boken handlar om överlevnad. Men inte vilken överlevnad som helst utan den överlevnad som handlade om att överleva Förintelsen.

Genom att läsa Dina och Jovans 23 berättelser kan vi komma nära deras överlevnad, deras minnen och de anhöriga som fanns i deras liv. Denna överlevnad har sina rötter i ett av mänsklighetens största brott. Den att förinta och utplåna. Genom Dina och Jovan kommer vi att möta dem som inte har överlevt Förintelsen. De kommer till liv i de minnen som tingen blottlägger. Att överleva Förintelsen betyder att bära vittnesmål till händelser och de brott som människor tvingades möta. Vi kommer möta de andra som genom författarnas minnen får namn, får levnadsbeskrivningar, får hem, platser och länder. Att överleva förintelsen betyder att bära vittnesmål som vi andra kan och bör ta del av.

Vi som läser blir också bärare av dessa historier. De kan leda oss rätt in i kunskaperna vi behöver om historien. Vi behöver minnas också det som var. Om vi inte minns är vi ett byte för den svagaste vind som vill det motsatta – glömskan. Ting utan berättelser är oförlösta. Även de saker som inte ser så mycket ut för världen berättar om en plats, en människa och namnen som omgav tingen. Skor berättar om människan som gått i dem, nött ner klacken på vänstra sidan, nött håll på sulan. Ting är symboler för något mänskligt. Ting för mänsklighetens minne och upptäckter. Handspegeln som bevarats, saknar glaset som gör den till en spegel. När Jovan tittar på den idag skakas han av en sorg som aldrig tycks lätta. Han påminns. Vi blir påminda. Tingen förankrar oss i tid och rum, i ett annat rum i en annan tid.

Analys av boken

UPPLÄGG

Dina och Jovans berättelser är vittnesmål från det som hänt, det är personliga och privata minnen. Genom högläsningen kan vi uppleva texten gemensamt i klassrummet. Vi behöver inte prestera. Vi lär oss att lyssna.

Litteraturundervisningen behöver och ska inte vara lik den som bedrivs i andra kärnämnen. Litteraturen ger inga mallar till hur vi ska tänka och framförallt inte hur vi ska svara. Vi får tillgång till berättelser som får oss att tänka och känna. Hur vi tänker och att vi känner gör litteratur till något som därför saknar korrekta tolkningar och efterfrågade svar. Dina och Jovans berättelser öppnar fönster mot en historia som växer fram och gestaltar sig via tingen. Vi kan därför både känna igen oss men också befinna oss i historiens skede, om än på avstånd, utan att fullt ut förstå vad människor tvingades gå igenom och där de flesta faktiskt förintades. Men vi måste våga öppna samma fönster så att vi kan låta oss bli indragna i livsöden för att tänka, känna och förstå. Judith A Langer skriver i sin bok *Litterära föreställningsvärldar om litteraturundervisningen och litterär förståelse* (2017) att:

Vi skapar mening och förståelse genom att blicka inåt i oss själva, precis som historieberättare. Varje typ av erfarenhet, objektiv som subjektiv, behandlar mening och innebörd på sitt eget särskilda sätt. Som väntat lämnar vi därför varje läserfarenhet med tämligen olika uppfattningar.
Langer (2017) s. 25

Undervisningen ur Dina och Jovans bok kommer synliggöra uppfattningar och värderingar hos var och en av oss. Dessa ska bemötas genom samtal och möten. Vi lär oss att vara människor med olika tankar då vi tänker om det vi får ta del av. Vi behöver därför komma åt våra egna, blicka inåt och hämta upp det vi tror, föreställer och tänker om.

Om du ändå upplever att du måste ge eleverna uppgifter

Ge eleverna möjlighet att skriva ner en tanke på en post-it-lapp. Lyft därefter varje tanke genom att högläsa dem för eleverna. När vi lyssnat till de tankar vi haft i klassrummet kan eleverna få ett halvt ark papper och skriva ner sina egna tankar. Dessa blir då inte styrda av ställda frågor utan kan ge en inblick i hur eleven tänker och funderar. Dessa texter får, men behöver inte, delas. Det är meningsfullt att få

tänka genom att skriva och skriva för att tänka. Texterna kan samlas i en gemensam loggbok för klassen eller i en enskild för eleven.

Alla kapitel fungerar men föreslagna är:

→ handspegeln	→ broderierna
→ armbandet	→ stillebenet
→ silkesduken	→ mikroskopet
→ golvplattan	→ menoran
→ akvarellen	

Eleverna får skriva, tänka och om de vill och kan koppla sina tankar kring det de har hört med de andra berättelserna. De är fria att skriva vad de fastnar för, hur de berörs och vad de behöver få veta mer om. Rubrikerna till texterna kan vara samma som rubrikerna i boken.

Samspela med ämnet bild. Bilderna som skapas inom eleverna kan bli synliga i ämnet bild, och där både symboliska som realistiska.

TÄNKA, KÄNNA & FÖRESTÄLLA

Tänk dig detta. Du vinkar av din pappa. Du vinkar av din farfar. Dina två farbröder, din mormor och dina två morbröder. I skogen alldeles i närheten dödas de hänsynslöst. Tänk dig detta. Du är barnet. Din familj. Dina rötter. Din förankring i livet. Du är ensam. Ingen finns kvar. Men det vet du inte. För ingen berättar för dig om det som sker.

Också det berövas du i en värld som gör dig illa och ont. Människan är ingen ö sägs det. Men när du tvingas bli en ö. Då har man gjort dig illa. Isolerat dig från det mänskliga. Gjort dig till siffra och kanske någon att ta ifrån saker och själva framtiden. I en dunge du lekt dör din släkt. Så grym är historien. Du måste känna till den. Dungar finns överallt. Barn leker där de har sina nära. Att beröva dem allt det som bygger upp deras liv. Utan känsla. Bara uppgift. Förinta. Förringa.

Föreställ dig att övervintra i Bergen-Belsen

Föreställ dig att du är tyskarnas levande sköld i frontlinjerna, mot fienden. Du är inte annat än en sköld. Du dör för att andra ska få leva. Du är tolv år. Du är elva år. Du är inte en människa. Men människa är du.

Föreställ dig den sista krigsdagen den 8 maj 1945. Föreställ dig den fred vi fick. Men vi fick inte samma fred. Freden såg olika ut beroende på var den utlystes.

FÖRFATTARNA DINA OCH JOVAN RAJS

Innan vi läser *Ting som bär våra minnen*, en bok om överlevnad ska vi presentera författarna. Genom deras berättelser lär vi känna dem. Under läsningen kan vi därför cirkulera kring vilka de var och vilka de idag är. Under läsningen av deras gemensamma bok kan vi addera information som ger oss en bild av både författarna, vilka de nämner i sina familjer och de släktingar som också knyts in till tingen samt de platser som vi kan lära känna men också upptäcka genom att studera platserna på kartan.

Frågor vi kan lyfta genomgående under läsningen

- Vad får vi veta om Dinas barndom?
- Vad vet vi om Jovans barndom?
- Vilka anhöriga berättar de om?
- Vilka namn nämns?
- Vilka namn nämns och vilken relation hade författarna till dem?
- Var befann de sig, på vilka platser och varför samt var befinner de sig idag?

Författarnas levnadsöden bygger upp vår förståelse för deras liv och deras anhöriga. Hur såg det ut i familjen? Var befann de sig? Hur begränsades deras liv? När förstod de vad som skulle ske och hända? Genom vad förstod de? Vilka personer berättar de om? Vad vet vi om deras öden?

Vi cirkulerar kring författarnas levnadsöden och bygger upp vår förståelse för vilka de var, vad de gick igenom, hur de överlevde, var de befann sig och vilka personer de berättar om. När vi cirkulerar kring författarna kommer vi genom dem också i kontakt med de många som inte överlevde. Författarna låter oss lära känna personer genom tingen. Författarna ger därför också liv till de som inte överlevde. Författarna bär vittnesmål om det som hände.

FÖLJT MED GENOM KARTAN

Under läsningen kan vi tillsammans studera kartan. Den ger oss platser, gränser och överblick. Under andra världskriget var kartan central både i hemmen som på slagfälten. Peter Englund (2022) skriver:

Som miljoner andra följer familjen krigets gång på några upphängda kartor. Deras är rivna ur tidningar, uppklistrade på ett stycke vitt bomullstyg och sitter i hallen. Ursula har gjort små olidfärgade pappersflaggor på knappnålar, och de används för att markera de olika sidornas avancemang eller reträtter ...
Englund, Peter; 2022, s. 3

Kartorna är väsentliga. Då som nu. I dagliga nyheter kan vi genom kartbilder följa platser och gränsförflyttningar då det kommer till invasionen av Ukraina.

- Vilka platser nämns?
- Vilka länder?
- Vilka byar?
- Vilka gränser förändras?
- Vad heter platserna idag?

BOKENS TITEL

1 — Bokens halva titel

Ting som bär våra minnen.

Innan vi börjar tala om boken eller visar fram den kan vi skriva upp en del av titeln på tavlan. Jag skulle börja med den mer öppna formuleringen om att Ting som bär våra minnen. Den titeln kan beröra oss på olika sätt.

- Vilka ting bär elevernas minnen?
- Diskutera vilka ting som fortsatt bär oss och varför?
- Vad händer med ting vi berättar om?

Föreställ dig att du öppnar en garderob och längst där inne hittar du ditt gamla gosedjur/din första skolväska/dina gamla favoritgympadojor.

- Vad händer med dig när du hittar dem?
- Vad händer med sakerna du hittar?
- Vilka minnen väcker de?
- Varför?
- Varför inte?
- Hur bär tingen våra minnen?

2 — Bokens hela titel

Ting som bär våra minnen: en bok om överlevnad

När vi får bokens hela titel handlar tingen om minnen och om överlevnad. Vilken är skillnaden på bokens halva titel och den information som handlar om överlevnad? Vad förväntar vi oss att boken ska handla om? De som visade upp de små detaljerna som kom att vara kvar av deras liv. De saker som tillsammans med judarna kunde ha försvunnit och därmed tystat den berättelse som måste berättas. Tingen är i sig betydelsefulla. De växer i betydelse när de ses i ljuset av historien. En papperslapp

KARTA ÖVER EUROPA

→ GÅ TILL KARTAN

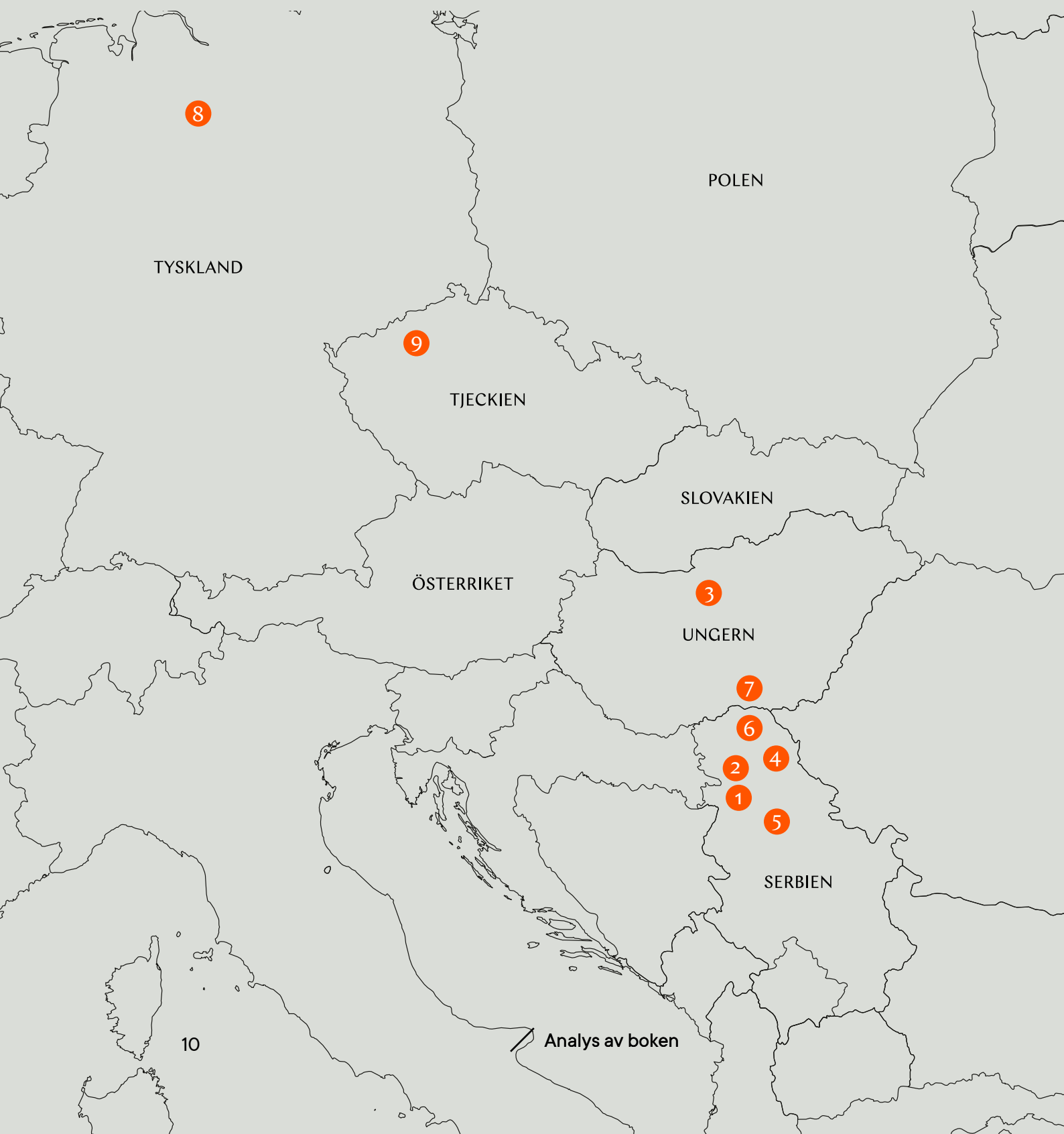
Dinas platser

1. RUMA
2. NOVI SAD
3. BUDAPEST

Jovas platser

4. ZRENJANIN (FD PETROVGRAD)
5. BELGRAD
6. SENTA
7. SZEGED

8. BERGEN-BELSEN
9. THERESIENSTADT

är bara en papperslapp, en bland tusentals andra papperslappar, om inte den enda. Denna enda kvarleva av en människa, de spretiga bokstäverna, det vardagliga meddelandet. Det finns en värld i det vardagliga lilla pappret. Det finns en människa och ett spår och stråk att omfamna. Det lilla och obetydliga blir det viktigaste och det som kan vittna och ge oss en bild av en människa som i sin vardag levde, verkade och existerade. De berättar och vi lyssnar. De många barnens skor saknar barnen. De högar med glasögon saknar de som behövde dem för att se. Det är inte ting. De är historia, vardag och liv. Det finns därför inga döda ting. Vår förmåga att ge ting- en liv finns i vår förmåga att minnas och att berätta om människorna.

Vi får inte vända oss ifrån det som har hänt, stöta historien ifrån oss. Då saknar vi det skydd som gör att vi inte vill dit igen. Vi förblir kunniga och inte okunniga. Vi vågar se det mörker och de illdåd för vad de var och för vad de gjorde. Vi glömmer inte.

”De tomma skorna och den skrynkliga kappan finns där som frågor, som kunskapsluckor. De påminner oss om offren vi inte kan se, de många som mördades och fortfarande saknas.”

Människan behöver sin historia. Om vi glömmer är vi inte längre människor i den oändliga kedja som gör att vi lever här och nu. Med tiden försvinner de som kan berätta. Kvar är en kedja av saker som vill berätta. Den där papperslappen. De där skorna. De där fåglarna i keramik. Men utan sina berättare får de inte den tyngd de behöver för att vi ska förstå. Vi behöver människorna som berättar om dem. Som ger tingen betydelse och som förankrar oss i historien.

När det kommer till ting förändras värdet av dessa när man tvingas att fly och ta med sig det mest nödvändiga. Det mest nödvändiga är det man kan bära med sig. Det som ryms i det som tillåts fyllas; väskan, lådan eller ryggsäcken. Minnena som måste med är inte monumentala. De är små. Det mesta måste lämnas bakom. Det mesta står kvar i rum som en gång omslöt en familj, det liv som levdes och den vardag som lades till vardag. Varje dag. Tills en dag då förändringen krävdes utan pardon. Att tvingas lämna, att tvingas överge och att ana att man lämnar en plats för att aldrig mer kunna återvända. Vad tar man med sig? Vad är det mest nödvändiga?

Det mest nödvändiga

När man i flykten, i fängelset, i koncentrationslägret berövas det som var det mest nödvändiga och det lilla, lilla som är kvar är det som kanske skulle sakna värde i en annan tid och i ett fredligare sammanhang

Det som gick att behålla, det som faktiskt blev kvar

Så dör människorna omkring dig. Det du såg i ett litet meddelande är det liv som du fick behålla. En liten lapp, den sista knappen, och i det hela människan du ville behålla, få ha kvar och som du önskade kunna ge livet till, skydda och bevara.

Det som nästan inte märks av ting och saker

Det sistnämnda är det absolut sista av livet du kan hålla fast vid. En liten lapp med en handstil av den som inte längre finns. Då döden tagit och berövat livet är lappen livets påminnelse. Det står skrivet, det är bevarat, en levande gest finns kvar och går att hålla om. En liten bit papper som berättar att människan de ville förintä faktiskt lämnade något efter sig. Denna kraft och denna tyngd det lilla pappret har. Inte längre en papperslapp. Utan ett bevis, en livstext och en påminnelse om den som en gång skrev, levde och försvann, förintades.

TINGEN SOM BÄR FÖRFATTARNAS MINNEN

→ papperslappen	→ silkesduken
→ fotot från bröllopsresan	→ golvplattan
→ föräldrafotot	→ akvarellen
→ fotot i uniformsfickan	→ broderierna
→ förlovningsringen	→ fickuret
→ schackspelet	→ stillebenet
→ handspegeln	→ mikroskopet
→ kuglofformen	→ menoran
→ shabbatljusstaken	→ läskpappret
→ armbandet	→ almanackan
→ kokboken	

Det som är gemensamt är att de samtliga presenteras i bestämd form. Det är därför inte allmänna berättelser. Det är specifika och bestämda ting. Tingen som beskrivs hör samman med namn och platser. Vissa av sakerna återfanns efter Förintelsen, andra följde med i kriget. Dinas pappa bar i sin uniform två fotografier. Ett av Dina och ett av Dinas mamma. Fotografiet av Dina finns kvar än idag. Tingen har också överlevt Förintelse, krig och uppbrott.

EN MENING FRÅN VARJE KAPITEL (PÅGÅENDE UPPGIFT)

6d ✎ 🗨️ 🗨️

Be eleverna skriva av en mening efter varje kapitel, en mening som berör dem eller som de vill ha samtal kring och diskutera med lärare och klasskamrater. En enda mening kan innehålla information, ge oss möjlighet att känna och framkalla bilder. Detta bör vi samtala om. Att eleverna får lyfta en mening som just de väljer gör att vi kan förankra arbetet vi gör tillsammans och därmed berätta vad som påverkar oss och vad som får oss att tänka och lära.

Ge pedagogiska men autentiska modeller

Som pedagog har jag ett ansvar och en skyldighet att skapa undervisning som är saklig och bygger på kunskaper. Det betyder inte att eleverna behöver förhålla sig sakligt och att det de säger bygger på kunskap. Här handlar mötet om att möta det eleverna vet, förstår och kan, eller inte kan med varm saklighet och bemöta deras kunskapsluckor med det skolan kan ge av kunskaper. För att åskådliggöra vad eleverna kan och får göra använder jag mitt pedagogiska redskap och förklarar symboliskt hur jag tänker om det jag skriver av. Jag modellerar det vi ska göra, hur vi kan tänka och vad vi kan presentera. Jag bemöter eleverna med nyfikenhet. Jag visar hur ni kan göra genom att ge en mening ur de tre första kapitlen. En mening ur kapitlet ska gälla alla kapitel. Så här gör jag:

Mening från kapitlet "Papperslappen"

"På samma gata bodde mina morförfäldrar, vilket var skönt, inte minst för mormors kakor och morfars sagor och soldatsånger."

Jag lyfter några olika aspekter av hur jag tänkte för att visa eleverna att man både ska och får tänka:

- Jag vill diskutera den för att ... Ordet soldatsånger kan vara en markör för tidsangivelse, att det är en annan tid. Hur tänker ni? Vilken tid är det och varför?
- Jag lyfte den för att ... det gör att jag kan känna igen mig, jag åt också av min mormors kakor men min morfar läste aldrig högt för mig. Sjöng gjorde han inte. Men från radion minns jag en sång: "För han är min soldat, någonstans i Sverige."

Mening från kapitlet "Fotot från bröllopsresan"

"Mitt sista minne från Ruma är när farfar låste ytterdörren medan farmor, mamma och jag stod med resväskorna i handen vid kastanjeträdet framför huset."

- Jag lyfte den för att ... att låsa ytterdörren, ha resväskorna i handen och minnas ett speciellt träd berättar att det här inte var en vanlig händelse utan en speciell. Vad som kommer att hända vet man inte riktigt.
- Jag vill gärna höra vad andra tänker om det som berättas ... det är fyra personer som lämnar huset – vad säger det om händelsen?

Mening från kapitlet "Föräldrafotografiet"

"Eichmann ville byta ut oss judar mot amerikanska lastbilar och tyska krigsfångar som satt i brittiska krigsfängeläger."

- Jag skrev av den för att ... judarna har förvandlats till handelsvaror. Det hör ihop med hur de behandlas och hur deras människovärde fråntas dem och slutligen förintas.
- Jag skrev av den här meningen för ... jag undrar vem Eichmann var och vilken uppgift han hade ... vad vet vi om Eichmann? (Det är viktigt att lyfta namn och det oavsett om jag som lärare känner till historien eller inte. Om jag visar att jag bjuder in till samtal om ett namn kan jag förhindra att vi underförstått förväntar oss att eleverna är förtrogna med både personer och deras människosyn och vars handlingar manifesteras här).

Berättelsen om boken

När boken är läst kommer jag ha en mening från varje kapitel. Jag kan därmed föra ihop dem till en berättelse:

"På samma gata bodde mina morföräldrar, vilket var skönt, inte minst för mormors kakor och morfars sagor och soldatsånger."

"Mitt sista minne från Ruma är när farfar låste ytterdörren med farmor, mamma och jag stod med resväskorna i handen vid kastanjeträdet framför huset."

"Eichmann ville byta ut oss judar mot amerikanska lastbilar och tyska krigsfångar som satt i brittiska krigsfängeläger."

"Nu känns det som om pappa och jag var tillsammans hela tiden, i pappas bröstficka."

"En tidig höstdag i Kenese kom tre tyska soldater in till mitt klassrum."

""Nej, du får inte ge upp! Du får aldrig ge upp! Uppfattat!""

"Det var inte familjens ting som jag saknade, det var familjen."

"Dina och jag är sekulära, vi är judar genom vår familjehistoria, vår kultur och våra intressen"

"Efter kriget bodde det främmande människor i Milas och Endres lägenhet."

"Det är ett högst ungefärligt recept, men ändå: Tur'os lepény
– mamma Encis ostkaka."

"En tid när judar deporterades till koncentrations- och dödläger, när mamma och jag fick gömma oss och hela tiden vara rädda, när vi flera gånger blev utfrågade, ibland under pistolhot, och när ljudet av sirener och bombningar var ett ständigt inslag i bakgrunden."

"Den tegelröda golvplattan i min bokhylla är det enda jag har kvar av mitt barndomshem."

"Efter kriget behövde den rivna synagogan inte byggas upp igen, eftersom Ruma hade blivit judefritt."

"Allt detta vittnade om mammas konstnärliga finkänslighet - och om mycket arbete."

"Först då ska jag vila mitt huvud på mammas örngott, och då kommer vi vara nära varandra igen."

"Och jag har ingen lust att sitta på fest och berätta om fickurets ursprungliga ägare mördades under Förintelsen och att han inte har någon grav."

"De få vuxna som sedan var kvar älskade mig, för jag var ju familjens enda överlevande barn."

"Jag hade just kommit hem från sommarkollet i Rovinj som hade anordnats för oss judiska ungdomar som hade överlevt Förintelsen."

"Med tiden skaffade mina föräldrar det nödvändigaste som behövdes i ett hushåll, men traditionella judiska ting fanns inte att köpa."

"Vi tog hem en liten sten och lade den i bokhyllan."

"Överst står det: BOKHANDEL – HUGA RAJS – PAPPERSHANDEL, nederst står gatan i Petrovgrad."

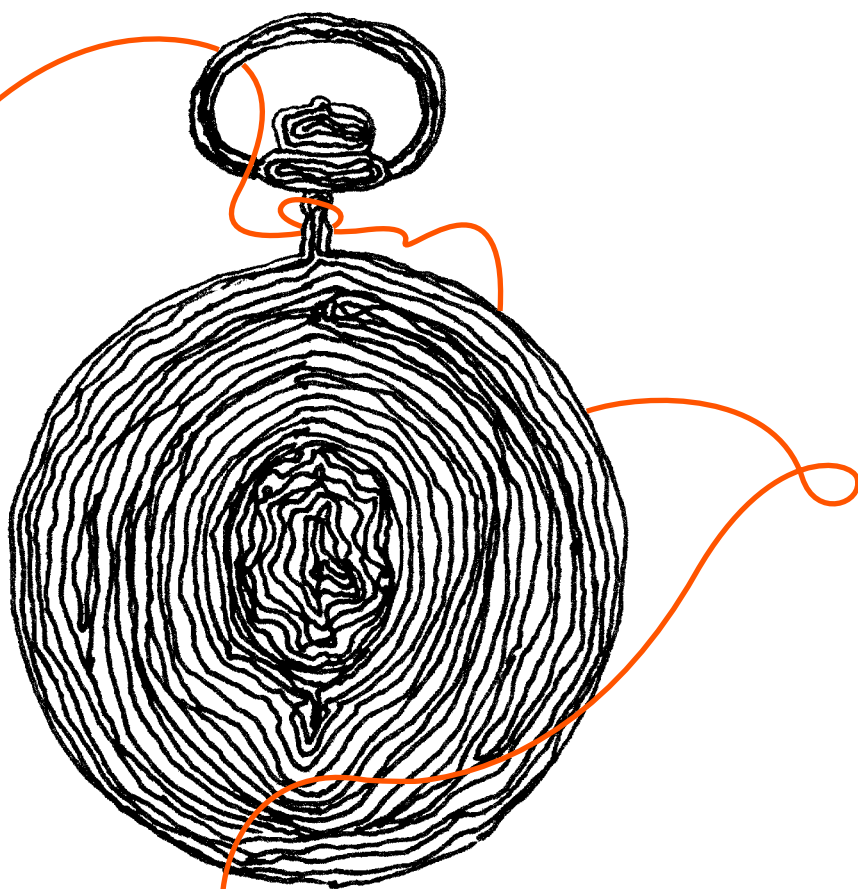
"Att mannen vi träffade var Raoul Wallenberg fick jag veta så sent som på åttioalet."

Varför skriva av en mening

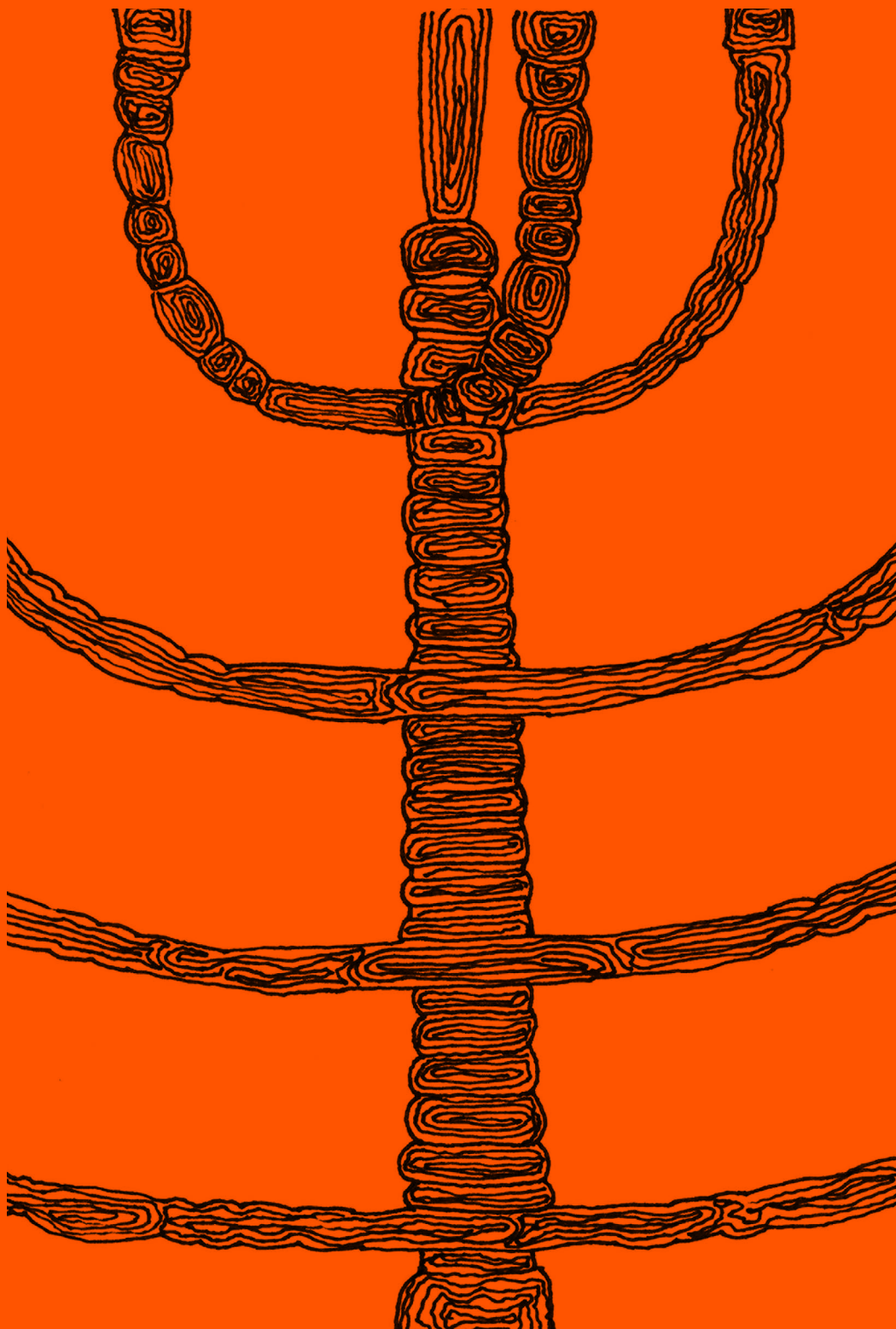
Genom att skriva av en mening ur varje kapitel minns vi med händerna. Vi skriver av för att minnas. Men också för att dela med oss. Vi berörs olika och tänker på olika sätt och därför är det viktigt att vi får samtala om det som berört oss eller gjort oss vetgiriga eller fundersamma.

När jag skriver av de här meningarna kommer jag lite närmare texten. Jag har valt med hjärta och hjärna. Jag måste också välja en mening där jag kanske skulle vilja skriva av fler. Det gör att jag blir medveten om de andra meningarna jag väljer bort. Texten kommer närmare när jag skriver med min handstil.

När jag ser mina meningar bilda en berättelse kommer jag att minnas både meningarna och dess sammanhang. Jag vill minnas. Jag är ansvarig för att minnas. Jag vill inte glömma. Jag vill delta i ansvaret om att minnas.

SHABBATLJUSSTAKEN

Uppgifter och samtal

Följande är exempel på hur du kan skapa uppgifter/samtal kopplade till specifika kapitel i Ting som bär våra minnen.

FOTOGRAFIERNA

Inled med att titta på tre olika bröllopsfotografier/familjefotografier från tiden före andra världskriget utbrott. Se digitala resurser för exempel. Låt eleverna studera fotografierna. Be dem benämna det de faktiskt ser och sätta ord på detaljer som de uppfattar. Därefter får eleverna tänka fritt och fundera över något som de tänker på och som slår an hos dem. I den moderna tiden är själva fotografiet digitalt och det är inte säkert att barn och unga möter fotografiet i sitt utförande idag.

Ett fotografi gestaltar ett fruset ögonblick. Fotografiet som Dina får titta på tillsammans med sin mamma får liv. Det är berättelsens funktion. Det som har hänt innan och det som har hänt efteråt berättas. Bilden blir rörlig genom berättelsen. Samma sak berättar Jovan om det fotografi han fick 1942 av sin mormors syster. Jovan studerar fotografierna och kan därmed minnas både rörelser och egenheter. Precis som med Dinas fotografi lär vi känna Jovans föräldrar. Vi får också genom fotografiet se de som porträtteras i deras egna liv, där radio och tidning finns, där graviditeten syns och där ännu inget har förändrats. Till skillnad från Jovans fotografi har Dina sin mammas berättelse om det fotografi de tillsammans tittar på. Därför blir också Dinas mamma en källa till det som fotografiet visar. De som finns på fotografierna kommer till liv, glöms inte bort. Jovan och Dina studerar sina fotografier idag. Jovan letar likheter med de som en gång fanns med de som finns idag.

Tekniken då

Jovans fotografi av föräldrarna och tillblivelsen av brodern berättar om teknikens framfart och tillgången till nyheter. Radioapparaten syns i fönstret, tidningen i pappans hand samt fotografiet som i sig berättar om kameran och det alltmer folkliga fotograferandet. I boken Massakern. En familj. Ett fotografi och Förintelsen av Wendy Lower, 2022, ges en förklaring till den rika mängd fotografier från denna tid. Kameran och fotograferandet hade kommit att bli en populär sysselsättning. Fotojournalistiken blev ett yrke. Lower (2022) skriver:

Plötsligt kunde denna lilla pryl, kameran, registrera verkligheten och trygga ens plats i den som någon som hade existerat /... / År 1939 ägde 10% av den tyska befolkningen kameror. Under kriget lät Hitlers propagandaminister Joseph Goebbels femtontusen fotojournalister besöka samtliga krigsskådeplatser, och de tog mer än tre och en halv miljon bilder. Handkameran blev ett vanligt föremål i soldatens ryggsäck. / ... / Andra världskriget var inte bara den mest destruktiva väpnade konflikten genom tiderna; det var också den mest fotograferade. (s. 20)

Jovan

Jovan berättar att fotografiet togs 1930. Frågor att ställa och diskutera är:

Att visa fotografiet

Jovan visar sitt fotografi för andra. Vad händer när Jovan visar det? Vilka reaktioner möter han? Vad kan reaktionerna berätta?

Om tillgång till nyheter

Lyssna till elevernas frågor om tekniken då och om hur en del av isoleringen av judar handlade om att frånta dem just dessa möjligheter.

Frågor att lyfta i klassrummet

- Vad betyder det att ha tillgång till nyheter?
- Vad händer då man inte längre får tillgång till nyheter?
- Hur såg situationen ut för människor med judisk härkomst då fotografiet togs?
- Vilka inskränkningar kom 1935 och genom vad? (Nürnbergslagarna)
- Vad hände 1943 och vilka konsekvenser fick det för människor med judisk härkomst? (Nürnbergslagarna)

Diskutera FN's artiklar om Mänskliga rättigheter 1947 kopplat till exempelvis medier, artikel 18 om yttrandefrihet och artikel 27 om att delta fritt ...

Jovan berättar att hans fotografi, i gott skick och endast vikt en gång (viktig information eftersom det berättar att andra fotografier behövdes vikas för att döljas) finns kvar då han undsluppit visitering. När Jovan uttrycker att fotografiet var i gott skick och endast vikt en gång berättar det att andra fotografier kunde vara vikta många gånger eftersom de som ägde dem ville försöka behålla dem. Det handlade om att inte förlora det fotografiet man hade. De som fördes bort till arbets- och förintelsläger förlorade vid visitering samtliga tillhörigheter.

FOTOGRAFIER INNAN KRIGET

→ GÅ TILL FOTONA

Dina

► OM BRÖLLOPSFOTOGRAFIET

Bröllopsfotografiet har fler betydelser:

- när fotografiet togs
- när fotografiet får en berättelse och gav en närhet till en förälder som inte är närvarande
- när fotografiet utgör en källa för påminnelsen om att vara en hel familj

Om detta är det enda fotografiet de får med sig då de tvingas lämna sitt hem – vilken betydelse får fotografiet?

Frågor att lyfta i klassrummet

- Vem är Dinas pappa?
- Vem är Dinas mamma?
- Vad betyder det att få veta något om körsbärskärnan?
- Hur berättar Dinas mamma om det fotografiet visar?
- Vad betyder själva fotografiet för Dina då hon tittar på det?
- Bröllopsfotografiet togs 1937? Vilka är skillnaderna på då fotografiet togs, då Dinas mamma berättar om det och när Dina tittar på det i sitt eget fotoalbum?
- På vilket sätt är fotografiet viktigt? Hur är villkoren för kärleken från 1937 och fram till att boken vi nu läser skrevs?

Fotografiet i Dinas pappas bröstficka:

- Fotografiet som var med i kriget
- Det enda fotografiet som finns kvar av pappan och Dina tillsammans?

Frågor att lyfta i klassrummet

- Vad gestaltar fotografiet?
- Vad vet vi om fotografiet (skrynkligt, tummat på, struket, inramat, hänger hemma hos Dina)?
- Vad vet vi om Dinas pappa (hans varma ögon/han var borta från familjen/hans uniform/radion han gömde)?

SHABBATLJUSSTAKEN OCH MENORAN

Shabbatljusstakarna hör ihop med judarnas religion och tradition och därmed en del av judarnas identitet. Ljusstakarna tändes under shabbataftonen och ljusen tändes med endast en tändsticka. När detta ägde rum bad alla en bön på hebreiska. Menor-
an är den sjuarmade ljusstaken vilken symboliserar judendomen.

Dessa två korta kapitel kan vara uppstarten till att undersöka det som hör till den judiska religionen och hur man firar högtider och högtidlighåller dagar.

Två typer av uppgifter

Vokabulär

Ord som hör ihop med den judiska religionen, traditionen och dagliga liv.

Läsa vidare

Att söka mer information om olika judiska ord och begrepp och vidga Dina och Jovans text med andra texter, både berättelser och sakliga innehåll.

AKVARELLEN, ÖRNGOTTEN, SILKESDUKEN

Silkesduken berättar om barnet

Silkesduken blev till under tider där allt var osäkert. Det lilla barnet som ser hur den äldre skapar mönster, blommor i alla dess färger. I en värld som Dina förklarar som grå. Vad kan det betyda att skapa? Hur ser Dina på duken? Varför är den så speciell för henne? Hur är det att vara ett litet barn när kriget och fasorna omringar de vuxna och deras liv oavbrutet är hotat. Dina ritar blommor med sina färgpennor. Det är också en bild av barnet under andra världskriget. Det lilla barnet blir förtrollat. Det kan vara en tröst att läsa att barnet kan förtrollas av något när det farliga finns runt knuten. Silkesduken visar barnets möjlighet att se något annat än det stora obegrip-
liga som vuxna ser. Långt senare får Dina silkesduken, året är 1971, hon återser de som hjälpte till att rädda henne och hennes mamma. Hon får duken. Den påminner Dina om att det goda också finns och fanns.

Örngottet berättar om hemmet

► OM ÖRNGOTTET

Örngotten representerar den framtid som Jovans mamma förberedas för. Hennes namn var broderade av egna händer. Brudkistan skulle fyllas. Den tillhörde det kommande. Örngott och lakan berättar också om hemmet. Den ordning som rådde i skåpen där familjerna bodde. Örngotten och de lakan som låg ordnade, vikta och prydligt inlagda i skåp berättar om ett vardagligt liv. Doften av lavendel som omslöt sängkläderna vittnar om en omsorg om hemmet. Det som skulle vara en plats att växa upp i. Örngotten åldras. De går sönder av användandet. Spår av omsorg finns kvar hos den som vek det och vårdade det. Den som kom från ett hem innan kriget, fick överleva Förintelsen och följa med in i våra dagar. Det skall följa med in i Jovans död. Läggs under hans huvud. För hans vila.

Akvarellen vi alla känner igen

Den personliga berättelsen: Den här akvarellen har hängt som en liten bild över Dinas säng. Det är en tavla som får liv genom det Dina ser i den. Människor tänker sig in i bilderna och texterna, skapar med och gör därför ett innehåll delvis till sitt eget. Så även om det som berättar inte syns i bilden finns de i bilden hos den som berättar. Dina berättar att bilden inte är ett minne utan mer en dagdröm. Dagdrömmen är ett tillstånd som gör något med våra upplevelser. Vi kan drömma oss in i något annat. Vi kan därför delta i en tavla. Vi kan vara i den.

Byggnaden fanns och försvann: Bilden på tavlan är av en synagoga. Den har sin egen berättelse. Stod färdigbyggd 1936. Den fanns för de 249 judar som bodde i staden Ruma före kriget. Synagogan blev sju år gammal, den förintades som byggnad och samlingsplats. Bilden av den är det som finns kvar. Tavlan är liten men berättar också om byggnadernas symbolik och hur de försvann för att upplösa platserna dit judarna samlades.

FÖRLOVNINGSRINGEN, ARMBANDET OCH FICKURET

6d ✎ 🗨️ 🗨️ 🗨️

► OM FÖRLOVNINGSRINGEN

En ring beskriver något oändligt, utan början utan slut. Dina berättar om förlovningsringen och dess betydelse för kärleken mellan två, men också det faktum att ringen kunde ge ekonomisk trygghet. Ringen bär på många minnen. Förlovningsringen har en tidslinje. Själva ordet berättar att den inleds med förlovningsögonblicket där ringen innebar ett förbund mellan två. Berättelsen om förlovningsringen kan också börja hos Dinas pappa. Han väljer en ring inför förlovningsakten och då han ska fria till Dinas mamma. Ringen har en slags tidslinje för händelser och minnen. När Dina berättar om det som finns kvar efter mammans död är det förlovningsringen som hårbärgerar minnen och som genom Dinas röst och text bli en del av vår förståelse.

Elevaktivitet

- Beskriv en ring, ett smycke ni minns eller som någon i er närhet bär
- Beskriv Dinas mammas förlovningsring – vad vet du om Dinas mammas förlovningsring?
- Vilken betydelse får ringen under andra världskriget
- Vi får veta att ringen göms i tygskärpet och tandkrämstuben som kastas i soporna – vad krävs av Dinas mamma för att gömma ringen, vad hotar dem ifall den upptäcks?
- Vilken betydelse har ringen för Dina då systemen och Dina delar upp mammans kvarlåtenskaper?
- Fundera över varför Dina låter systemen få ringen?
- Studera kapitlet med ringen och gör en tidslinje för förlovningsringen
- Välj ett avsnitt ur berättelsen om förlovningsringen och skriv ner dina tankar om det som sker med ringen och varför det sker

Låt eleverna diskutera i grupper om 3–4 personer

Dina berättar också om hur mamman förklarar för Dina om resan till semesterorten.

- Vad gör att de reser dit?
- Vad tänker ni om Dinas mammas skyddsberättelse?
- Vad tvingas Dinas mamma göra för att rädda sig själv och sitt barn?
- Vad är det för anpassningar som de tvingas göra för att överleva
- 1945 befrias Dina och Dinas mamma. De kommer upp ur en källare. Vad betyder det för Dina och Dinas mamma? Vad händer med förlovningsringen? Vem får den och varför?

SCHACKSPELET

► OM SCHACKSPELET

Schack är ett strategispel. Det är två som spelar. Pjäserna har olika roller och får röra sig på olika sätt. Brädet består av 64 rutor. Svarta och vita rutor. Dessa påverkar också hur pjäserna kan röra sig och hur de kan både skydda sig och gå till anfall. Ett schackspel spelas klart. Man ger inte upp även om det ser ut att gå dåligt. Det är en hederssak. Att spela spelet färdigt.

Aktivera elevernas förståelse för schack

- vad vet de om schackspelet
- vilka har spelat schack

Diskutera

- vad som får oss att ge upp och vad som får oss att inte ge upp
- vilka erfarenheter har vi av att ge upp
- vilka erfarenheter har vi av att inte ge upp
- vad betyder det när någon i vår närhet ger upp
- hur kan man påverkas att inte ge upp

Jovan berättar om när han återser schackspelet, det nötta och det ofullständiga. Den där hästen som kommit bort men som ersatts med en annan häst från ett annat schackspel. Schackspelet innehåller också berättelser om att det inte spelades schack. Jovans pappa hade en bokhandel där världslitteraturen fanns. Pappan hann inte spela schack. Men då judarna framtogs hem och sysslor infann sig sysslolösheten. Kanske var det därför spelet kom att användas. Jovan minns hur hans pappa lärde honom att spela schack.

Minnet rör inte ett allmänt spelande utan ett enda specifikt schackspel.

Låt eleverna diskutera i grupper om 3–4 personer

Låt eleverna återberätta detta schackparti.

- Vad hände?
- Vad krävde pappan?
- Vad gjorde mamman?
- Vad var sensmoralen?
- När förstår Jovan betydelsen av att inte ge upp?
- Också pappan fortsatte spelet trots att Jovan visste att det förmodligen inte gav pappan något egentligt nöje, vad berättar det om Jovans pappa?
- Hur kan detta illustrera pappans förmåga att inte ge upp?
- Diskutera vad som menas med det som berättar om att bli arkebuserad av fem soldater och hur det inte betyder att man ger upp?
- Var finns schackbrädet idag? Vilken funktion har det? Vilka platser har schackbrädet funnits på innan det slutligen återfinns hos Jovan, intill hans dator?

”Varje människa
har rätt till sina
berättelser. Vi kan
lära oss att lyssna.
Lyssnandet är vårt
gensvar, att lyssna
gör oss till
människor”

AVSLUTANDE ORD

Ting bär på minnen. Men utan berättande människor kan de inte berätta. Tingen får ett annat värde då de omsluts av berättelserna. Genom ting, papperslappar, nötta fotografier, ett spel eller en förlovningsring kommer vi också ihåg dem som inte längre finns. När Dina och Jovan berättar återkallas de som inte längre finns, de som förintades.

Peter Englund (2022) beskriver i sitt förord till boken *Onda nätter* om hur individen försvinner i "den stora berättelsens tunga flöde" men att "händelsernas komplexitet framträder tydligast på individnivå." Trots att de som var med, de som genomlevde, de som överlevde alla "bar på hemligheter, förträngda eller förtigna, och att hemligheterna dog med dem."

När vi får ta del av Dina och Jovans berättelser om ting de minns och har kvar kan vi också ana och närma oss "den stora berättelsens tunga flöde." När Jovan spelar schack med sin pappa handlar det mindre om att lära sig spela schack. Det handlar om att aldrig någonsin ge upp utan fortsätta trots att förutsättningarna syns knappa och omöjliga.

Varje människa har rätt till sina berättelser. Vi kan lära oss att lyssna. Lyssnandet är vårt gensvar, att lyssna gör oss till människor. Vi behöver inte kontrasterna, det svarta eller vita, antingen eller, inte bedömningarna, recensionerna, inte vår snabbhet att reducera berättelser till bra eller dåliga. Vi kan öva oss att vilja lyssna, försöka att öva upp vår vilja att förstå och vår nyfikenhet att lära känna det vi känner och inte känner. Också det som är obekant för oss. Det fungerar omvänt. Jag är också obekant för den som inte känner mig och ännu inte lyssnat till det jag har att berätta.

Jag vill med min lärarhandledning beröra. När vi blir berörda har vi öppnat ett fönster för att våga möta andra och i oss själva förändras. Genom att bli berörd kan också vår vilja att söka mer att studera. Det finns mycket skrivet och många, många fotografier att studera. Platserna finns kvar. De berättar också även om man har gjort allt för att förinta möjligheten. Vi kan upptäcka historien. Lära av den. Förstå vår samtid. Förhindra upprepning. Vår framtid hänger på att vi vet något om det som hände en gång. Det är så framtiden formas.

Må vi inte glömma.
Inte glömma!

Anne-Marie Körling

